

Platon om kærlighed II: Drømme, drifter, diktatur (Platon *Staten* 571a-576a, oversat af mig)

I begyndelsen af *Statens* 9. bog fremstiller Sokrates for Adeimantos, Platons bror, hvad vi kunne kalde den totale brunst eller den altomfattende liderlighed. Drømmene giver ifølge Platon et rystende indblik i vores dyriske, brutale, lovløse indre; men ingen anden drift tåler i styrke sammenligning med eros.

Denne alt opslugende drift ses i sammenhæng med grådighed, både efter mad og penge, og med magtbegær. Om brunsten bruges det gængse græske udtryk EROS TYRANNOS¹, og den identificeres med en kønsmoden hanbi, en “vinget og vældig drone”, dels på grund af vingerne, som er fælles for dronen og Eros, dels på grund af brodden/pigkæppen, om hvilken det samme gælder².

Det er en vigtig pointe for Sokrates, at Den Tyranniske Mand i liderlighedens vold – uanset hvad han selv måtte opleve og tro (572e) – er afskåret fra frihed; tyrannen er undergivet en tyran, nemlig eros (574e). Ligesom den tyranniske type, der kun formår at stå over eller under sine medmennesker – som han altså instrumentaliserer – er afskåret fra frihed, på samme måde er han udelukket fra venskab (576a). Ret beset behandler altså også dette Platon-stykke *eros* og *filia*, begær, kærlighed og venskab.

Stykket rummer formidable udsagn om mad, alkohol og penge og begæret efter dem, og se karakteristikken i 573c af Den Tyranniske Mand “i egentlig betydning”: Druk, Brunst og Sindssyge. Brunsten tvinger Den Tyranniske Mand til, med list eller vold, at skrabe penge sammen; “ellers overmandes han af enorme kramper og spasmer” (574a). Som forførelsen Hitler.

Naturligvis kunne Platon have ladet grådighed, dvs. begær efter ejendom, være det grundlæggende i den tyranniske psyke (ligesom i den degenererede oligarkiske psyke, *Staten* 562b, tidligere i værket), men i stedet lader han brunsten, dvs. begæret efter genital kontakt med videre, være kilden til det hele. Både brunsten og grådigheden har at gøre med tyranspirens forhold til de gamle og det gamle, dvs. til hans forældre og deres værdier og normer, men mest uhyggeligt og fundamentalt berører *brunsten* forholdet til de gamle: Der udspiller sig en generations- og værdikonflikt og et ødipalt drama i løbet af Sokrates’ analyse; dette er antydnet i 571c og udfoldet i 572c-573a, 574a-e.

Den Tyranniske Mand er en degeneration af Den Demokratiske Mand, ligesom Den Demokratiske Mand var en degeneration af Den Oligarkiske (572d). Det psykologiske grundlag for såvel oligarki som demokrati som tyranni er begær, men tyranniet har det lovløse begær som basis (571b, jf. *Staten* 558d, tidligere i værket).

¹ *Staten* 573b, 573d, jf. 573e, 575a, jf. 575d.

² *Staten* 572e-573a, 573e.

“Hvilken velsignelse at være forældre til en tyrannisk søn!” hedder det med sokratiske sarkasme (574c); han kommer ikke her³ ind på den mulighed, at det er forældrene selv, der er tyranproducenter. Under alle omstændigheder samvirker miljø (jf. “tyranmagerne” i 572e) med arv (“tilskyndelser inde i ham selv”, 575a). Se også 573c: “enten hans væsen (*φύσις*, natur) eller hans vaner eller begge dele”.

Gennem det hele går **analogien mellem sjæl og stat** (575a), mellem psykologi og politologi. Heri ligger, at ynglingens livshistorie gentages eller spejles i den tilsvarende statsforms historie. Sokrates antager også, at på samme måde, som man behandler sin fader og moder, behandler man sit fædreland; og ligesom det var den altbeherskende brunst, der drev Den Tyranniske Mand til at mishandle sin fader, er overtagelsen af eneherredømmet i fædrelandet, den hidtil demokratiske stat, totalbrunstens yderste konsekvens (575c): **Det er den, der i sin sjæl har den største og mest påtrængende tyran – dvs. den mest ubetvingelige kønsdrift – der bliver tyran i en stat.**

Hertil bemærker en berømt kommentator (J. Adam, 1902), at Platon her overser, at hvis manden udelukkende har en stærk kønsdrift – og ikke samtidig en stærk vilje og en tilsvarende dygtighed – vil han ikke have held til at sætte sig fast som enehersker. Men det er et spørgsmål, om denne – overvejelserværdige – indvending virkelig træffer Platon; se en passage som 575a. Selvfølgelig kan man mene, at ekstrem seksualitet kan slippe viljen til magt. Men overse ikke, at den for alvor Tyranniske Mand har en umådelig force deri, at han er komplet ubundet af *φιλία*: venskab og kærlighed. I et liv, der er kemisk rensat for hengivelse, er der ubegrænsede muligheder for beherskelse. Forudsat manden er genial, og dette forudsættes virkelig i en række af de tyran-fascinerede, ja, tyran-forelskede udsagn, som høres i *Staten* (Thrasymachos i 1. bog). Tyrannen er en gennemerotiseret karismatiker (jf. 566d-e, tidligere i værket). Nogle vil tænke på Muhammar Gadaffi i hans yngre dage – eller Saddam Hussein. Bill Clinton? Gerhard Schröder? Thorvald Stauning? Jens Otto Krag?

Noget andet er, at det for Platon er vigtigt at gå op imod fascinationen af tyrannens/ overmenneskets grænsesprængende, potente liv og vise, at tyrannen lever usselt og elendigt; derfor denne insisteren på den summende støj i hans gennemerotiserede indre; se 573a og 575a, hvor det om den indefra kommende *θύρῃς*, dvs. støj & tumult, fastslås, at den er blevet sluppet løs af de samme egenskaber i Eros (eller den af Eros beherskede mand) selv, som også findes hos de udskud, som han omgiver sig med og manipuleres af.

Sokrates kommer ikke ind på den mulighed, at den tyranniske type kan være en kvinde.

Nu Platons ord:

³ Men se *Staten* 562e!

571a Tilbage har vi kun at betragte Den Tyranniske Mand, sagde jeg [= Sokrates]: hvordan udviklingen fra demokratisk til tyrannisk foregår, hvad slags menneske den fuldt færdige tyranniske mand er, og hvordan hans liv former sig, usselt eller saligt.

Ja, ham mangler vi endnu.

Ved du hvad, sagde jeg, der er én ting til, jeg brænder efter.

Og det er?

Drifterne, dem synes jeg ikke vi har fået klassificeret grundigt nok endnu, hverken deres art eller antal. Så længe dét er uafklaret, 571b vil og må selve søgningen af det, vi søger, være ikke så lidt famlende.

Det kan vel nås endnu?

Ja da. Se her, hvad det er, jeg vil have rede på: Til de nydelser og drifter, som er ikke-nødvendige, henregner jeg visse lovstridige, som vist nok er os alle medfødte, men som disciplineres af lovene og de bedre drifter i samvirke med fornuften. Hos nogle mennesker er de fuldstændig udryddet eller i hvert fald kun tilbage i ringe tal og svækket form, 571c men hos andre er de stærkere og mere talrige.

Hvad er det for nogle, du tænker på?

Dem, der står op under søvnen. Når det øvrige af sjælen sover – det der er rationelt og roligt og som er overordnet den anden del – så ryster det brutale og bestialske, mæsket af enten mad eller drikke, dvalen af sig og bolttrer sig frit; det går sine egne veje for at tilfredsstille sine egne instinkter. Jeg behøver ikke at uddybe, hvor hæmningsløst det er, når det er løst og frigjort fra enhver form for blufærdighed og roligt overlæg. Det dyriske i os tøver ikke med i fantasien at bedække sin egen mor 571d eller et hvilket som helst andet væsen, om det nu er et menneske, en gud eller et dyr, al blodskyld påtager det sig, og det æder hvad det skal være. Med ét ord, det overskrider samtlige fornuftens og anstændighedens grænser.

Sådan er det!

Når derimod en mand med en sund og retsindig indstilling lægger sig til at sove, vækker han først det rationelle element hos sig og bispiser det med smukke tanker og overvejelser, og samler sig om rolig meditation. 571e Det begærlige element har han derimod hverken overfodret eller holdt på smalkost, netop for at det skal dysses til ro og ikke forstyrre hans selvfordybelse ved udslag af lyst eller ulyst, 572a men lade sjælen fri, så den på egen hånd, ren og pur, kan skue frit og løfte sig i længsel efter at erfare, hvad den ikke kender, enten det fortidige, nutidige eller fremtidige. På samme måde tømmer han det aggressive i sit bryst og lægger sig ikke til at sove, så længe hans sind endnu er i oprør over en eller anden konflikt. Tværtimod, han bringer de to af sin sjæls elementer til ro, men det tredje, som er sæde for indsigt, sætter han i sving. Først *da* lægger han sig til hvile i en tilstand – ved du nok – da han bedst fatter om sandheden og drømmesynerne er mindst kriminelle. 572b

Lige min mening.

Nå, det var et sidespring! **Det, vi vil se i øjnene, er, at der i hver eneste af os findes denne afart af frygtelige, dyriske og lovløse drifter, også hos dem af os, der ser pæne ud på overfladen. Det er indholdet af vores drømme, der blotter dette forhold.** Se godt efter, om du kan give mig ret i det.

Det kan jeg.

Genkald dig nu, hvordan vi beskrev Den Demokratiske Mand. ^{572c} Hans oprindelse var jo den, at han fra sin tidligste ungdom blev opdraget under en sparsommelig far, en mand, som kun regnede de lukrative lyster og foragtede de ikke-nødvendige, altså dem, der går ud på at have det skægt og se dejlig ud. Er du med?

Ja.

Da han nu var kommet i selskab med mænd, der var mere sofistikerede og som struttede af de appetitter, vi lige har beskrevet, gik han helt amok af begejstring for deres mentalitet, og af had til sin fars nærighed. Men da han på bunden var en bedre natur end disse korrumperende kammerater, blev han i sin dragning mod begge sider stående ved et kompromis mellem begge livsførelser: ^{572d} Idet han bildte sig ind, at han med mådehold kunne nyde, hvad der blev ham budt fra alle hjørner, endte han med en levevis, der hverken var åndløs eller lovløs. **Sådan var overgangen fra oligark til demokrat.**

Ja, sagde han, sådan mente vi om ham, og det gør vi stadig.

Tænk dig nu, at denne mand på sine ældre dage får en søn, der vokser op i samme moralske miljø som sin far. Ja.

Og at det går ham nøjagtig, som det gik hans far: at han bliver trukket ud i kriminalitet af alle slags – ^{572e} hvad de, der trækker ham derud, kalder frihed af alle slags – og at faderen og familien søger at understøtte hans midtsøgende lyster, mens kammeraterne puffer fra den anden side. I samme øjeblik disse frygtelige troldmænd og tyrannproducenter ser risikoen for at miste deres tag i den unge, finder de snedigt på at indgive ham **en drift [eros]**, som er forkæmper for de dovne lyster, der indbyrdes udveksler alt det mest overfladiske ^{573a} – altså indgive ham **en vinget og velvoksen drone**. Er det ikke *det*, sådanne menneskers drift er?

Bestemt.

Og rundt om denne drone summer og brummer alle de andre lyster, belæsset med røgelse og vellugt og festkranse og vine, ja, under ét alle de løsslupne nydelser, som hører den slags selskaber til. Når de så har fodret og fedet dronen til det yderste, planter de i den en brod af umættelig længsel, og dermed er øjeblikket kommet, da denne sjælens forkæmper tær sig som en rasende med galskaben som sin livvagt. ^{573b} Hvor den endnu skulle finde meninger eller lyster hos sig selv, som vil gå og gælde for nyttige eller anstændige, afliver den dem og udgrænser dem, indtil den har rensat sig selv for ethvert spor af mådehold og fyldt sig med importeret galskab.

Dér har du på en prik vist Den Tyranniske Mands tilblivelse, sagde han.

Det er vel også grunden til, at Eros fra gammel tid er blevet regnet for en tyran?

Antagelig.

Hvad siger du, ven, er en beruset mand ikke også tyrannisk af sindelag? ^{573c}

Jo.

Og i sin galskab og sindsforvirring sætter han næsen op efter herredømmet, ikke blot over mennesker, men endda over guder?

Netop.

Og tyrannisk, utrolige Adeimantos, tyrannisk i fuldeste forstand bliver han, når enten hans væsen eller vaner eller begge dele gør ham både beruset og brunstig [*erotikós*] og besat?

Absolut.

Det er altså på den måde, Den Tyranniske Mand bliver som han bliver. Men hvordan former hans liv sig?

Den nød kan *du* knække. ^{573d}

Jeg tror, den kommer til at stå på fest og ballade og orgier og hetærer og deslige i de kredse, i hvis indre Tyrannen Eros troner og hersker uindskrænket over sjælen rub og stub.

Nødvendigvis.

Men ikke nok med det: Hver dag, hver nat pibler der nye og farlige begær op, med kig på mangt og meget. Så hvad der er af ressourcer, får hurtigt ben at gå på. ^{573e} Så går turen i banken, og der må tages hul på kapitalen. Og når bunden er skrabet, så skriger begærene som en redefuld fugleunger, der skubbes og nappes, mens de begærende bliver jaget og drevet under brodden af alle mulige drifter, men først og sidst af Eros selv – som nu sidder ved styret med de andre drifter om sig som livvagt – og de begærlige hopper og danser og lur på, hvem der besidder noget, og hvem en af dem kan plyndre med list eller vold. ^{574a}

Sådan er det, sagde han.

Så er der ingen anden udvej end at skrabe til sig fra alle sider – eller at blive overmandet af enorme kramper og spasmer.

Nej, ingen.

Ligesom de nytilkomne nydelser i ham vandt overhånd på de ældres bekostning og huggede, hvad der tilkom dém, således vil han også selv, ”med ungdommens ret”, skubbe den ældre generation, sin far og mor, til side, for – når han har opbrugt sin arvedel – også at kunne tilegne sig hele familieformuen. ^{574b} Og hvis forældrene ikke roligt finder sig i det, vil han så ikke først søge at tilvende sig det ved tyveri og bedrag?

Jo, afgjort.

Hvis det nu skulle mislykkes for ham, kunne han meget vel gå over til at røve det med vold og magt, ikke?

Det vil jeg tro.

Vidunderlige ven! Hvis nu de grånende gamle sætter sig til modværge og slår igen, tror du så, han kender til hæmninger og vil skåne dem for hele det tyranniske udtræk?

Nej, jeg er ikke rolig for den mands forældre.

Ved gud i himlen, Adeimantos! Sæt, han lige er brændt varm på en luder uden nogen som helst relation til familien og har ladet hende flytte ind hos sin moder, der alle dage har haft hjerte for ham og som er hans nærmeste; ^{574c} eller at han er faldet pladask for en skønrian, der er fremmed for slægten, og har ladet ham flytte ind hos sin gamle fader, der ganske vist ikke længere er smuk, men står ham så nær og er den ældste af hans venner – tror du, han kunne få sig selv til at prygle sine forældre og kommandere dem til at varte de unge kærester op?

Åh gud, ja!

Hvilken velsignelse at være forældre til en tyrannisk søn!

Ja, det tør siges.

Men hvad nu, fortsatte jeg, når hele hans fædrene og mødrene arv er sluppet op, ^{574d} og en tæt bisværme af lyster summer i ham – ja, så vil han vel først lægge sig efter indbrudstyveri eller overfald og afklædning af en nattevandrers, og derefter gøre rent bord i et tempels skatkammer. Under alt dette vil de anskuelser om prisværdigt og fordømmeligt, som han fra dreng var blevet opdraget til at erkende som retfærdige, nu blive ganske undervunget af de forestillinger, der lige er sluppet fri af trædommen for at tjene som livvagt om Eros, sammen med hvem de nok skal få herredømmet. Det er de forestillinger, som tidligere, ^{574e} da han i sin demokratiske ungdom endnu var under lovenes og faderens formynderskab, kun fik råderum i hans drømme. – Men efter at han er kommet under Eros' tyranni, bliver han i døgndrift den mand, som han tidligere kun var af og til i sine drømme, en, som ikke viger tilbage for noget skrækkeligt drab, nogen spise, nogen gerning. ^{575a} Nej, Eros gebærder sig i ham som tyran med enhver form for uregerlighed og lovløshed, og i kraft af sit eneherredømme vil driften drive ham, der har Eros i sig – ganske som en stat drives af en despot – ud i alle mulige frækheder, hvormed den kan fodre både sig selv og den tumult omkring den selv, som dels slet selskab har skaffet den erosbesatte på halsen udefra, men til dels er blevet frisat af nogle tilskyndelser inde i ham selv, som er magen til det dårlige selskabs. Tænker du ikke, hans liv vil forme sig sådan?

Jo, bestemt.

Så længe den slags mennesker er i mindretal i staten, ^{575b} og den øvrige borgermasse holder sig i skindet, udvandrer sådanne tyranspirer for at tjene som bodyguards hos en tyran et andet sted, eller lader sig hverve til lejesoldater, hvis der er krig et sted. I fredstid derimod og rolige tider bliver de hjemme i deres stat og indlader sig på småforbrydelser.

Hvad slags tænker du på?

Tyveri og indbrud. De kan også være lommebedrøvere, baderotter, tempelrøvere eller slavehandlere. Og hvis de er godt skåret for tungebåndet, kan de optræde som stikkere, falske vidner og svindlere.

^{575c} Ja, hvis de er få, er det småting.

Mindre og større er relative begreber; og alle disse viderværdigheder kan ikke på nær ”bære vand”, som det hedder, imod den rigtige tyran og al den ondskab og elendighed, han bringer over samfundet. Først når sådanne slyngler bliver talrige i en stat, og de efterhånden vinder en masse medløbere, og de selv rigtig mærker, hvor mange de er, bliver det *dem*, der – i forening med folkets blindhed – fremavler en tyran af den person i deres midte, der i sit indre rummer den største og mest fuldkomne tyran. ^{575d}

Uden tvivl, sagde han. Det er ham, der er mest tyran i.

Måske går systemskiftet glat. Men hvis borgerne gør modstand, har vi historien om igen: Ligesom han i sin tid bankede sin far og mor, på samme måde vil han nu, hvis han kan, gennembanke sit fædreland ved at tilkalde forstærkning af unge kammerater udefra, og således holde sit for så kære fædreland – eller moderland, som de siger på Kreta – i trældom under disse personager. Og dermed har tyrannen nået sine lysters ultimative mål.

Ja, det har han sørme. ^{575e}

Altså er de sådan her som privatmænd, også før de får magt: Først står de på hovedet for deres omgangskreds, hvad enten de nu omgås spytslikkere, der er parate til at gøre hvad det skal være for dem, eller de selv kaster sig i støvet, hvis de vil have noget ud af nogen; men så snart de har brugt dem, slår de hånden af dem. Er det ikke sådan?

Jo.

Ergo: I hele deres liv er de på intet tidspunkt venner med nogen; de er enten herre over andre eller slave under dem. Den tyranniske natur har aldrig smagt sand frihed og sandt venskab og kan aldrig komme til det.

Aldrig.

NOTER

571c ”går sine egne veje”: Den dyriske sjæledel vågner hos den sovende, forudsat denne er fuld af ukontrollerede lovløse drifter og desuden har drukket og spist tæt.

571d ”æder...”: kannibalisme (formentlig). Bokassa, kejser fra 1977 til 1979 i den nuværende Centralafrikanske Republik, blev senere dømt til døden for kannibalisme og masse mord (men dog ikke henrettet).

572a “erfare, hvad den ikke kender” osv.: Ikke-tyngtet af legemet kan den bedste del af sjælen under søvnen vinde kraft til at profetere og til at erindre; dette var en almindelig opfattelse: viget animus in somnis, sjælen har kraft under søvnen/i drømme (Cicero).

sjælens tre “elementer”: det fornuftige, det handlekraftige/aggressive, det begærende.

572b “vi beskrev Den Demokratiske Mand”: *Staten* 558c, 559d-, 561a-562a.

572d “åndløs”: Om den oligarkiske livsform som ukultiveret jf. 559d.

573a “forkæmper”: Således i sjælen; i staten er tyrannen forkæmper for proletariatet (564d, 565c).

“livvagt”: Jf. 573e, 574d, “drabanter”/bodyguard 575b. Man opkaster sig til tyrann ved hjælp af en bande rockere. Sådan fremstilles det altid i antikke tekster.

573b “hos sig selv”: Sokrates taler, som om dronen, dvs. brunsten, var lig med sjælen – hvilket også på en vis måde kommer til at holde stik i næste fase, dvs. når udrensningen er blevet total (jf. 573d).

“importeret”: Jf. 567d-e: “droner fra fremmede lande”.

Eros: Om man i et stykke som dette skal skrive Eros eller eros, er en moderne, for os relevant problemstilling. For grækeren var driften (eros) og driftens personifikation i guden (Eros) det samme.

575d “unge kammerater”: Jf. vennen i 574c.

575e ”spytlikkere”: Forskellen, ja, modsætningen mellem en smigrer/spytlikker/rygklapper på den ene side og en ven på den anden er et genkommende tema i græsk og romersk etik.